

81555579-5	04/05/2022	הארץ - כותרת	עמוד 17	1	25.54x25.81
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

גם כנענים, גם צלבנים

דוד אוחנה

"זה עתה סיימתי קריאת 'על ארץ אבנים' שלך, המשך עקבי ומרתק לספרך 'לא כנענים, לא צלבנים' (בעצם, לספר החדש שלך יכולת בהחלט לקרוא גם כנענים, גם צלבנים)".
עמוס עז, 26.11.2017

עקבות מלחמת ששת הימים נהפכו מרחבי הג'דה המערבית, המאוכלסים בפלסטינים, לשטח התנחלות קולוניאליסטיים יהודיים: ישראל, כמדינת שילוח, שלחה מתיישבים להקים קולוניות מעבר לקו הירוק, מחוץ לגבולות ריבונותה. במחצית שנות ה-70 היו אנשי גוש אמונים חיל חלוץ של ההתיישבות הקולוניאליסטית בלב אזורים פלסטיניים, כפי שהצלבנים האירופים הקימו במחצית ימי הביניים נחלות בלבנט.

אין זו תופעה פוליטית חולפת אלא נקודת מפנה המשנה את כוונותיהם של ההוגים הציונים ושל המתיישבים הראשונים, שכן ההיגיון של הקמת מדינת ישראל עוות לחלוטין. הרי הרציונל הציוני בכסיס הקמת מדינת ישראל היה שאחרים (ה'גויים') לא ישלטו על היהודים, והיהודים לא ישלטו על אחרים. מוטציה גנטית מתחוללת עתה בגוף הציוני. יותר מחצי מיליון ישראלים מתגוררים מחוץ לגבולות המוכרים של המדינה, ועובדה זו הופכת לקרובה מאי פעם את התחזית שהגבולות של ישראל ישתרעו מהים ועד הירדן. דווקא בהקמת מדינת ישראל לא דבק החטא הקדמון, ה'צלבני'. הישראלים הראשונים לא התנצלו על קיומם הלאומי אלא ראו בו מימוש היסטורי של זכות אוניברסלית המעוגנת בהכרה בינלאומית. האנלוגיה הציונית-צלבנית שעשו הוגים ומדינאים הוכיחה על פני רוב כי המתיישבים היהודים (החלוצים) לא נשליחו מטעם ארצות מוצאם. מגיעיהם היו בניית אדם חרף פשי השולט בגורלו, שב למולדתו ההיסטורית, מואס ברדיפות אנטישמיות וחושק להידמות לשכניו משכנה, הריבוניים איש איש בארצו.

הם רחקו מתבנית נוף דתם והיו לאומיים בתודעתם המודרנית. הם לא הסתגרו בהר ובמבצר אלא נחשבו לחברה ים תיכונית תוססת, פיתחו התיישבות, מדע וטכנולוגיה, ייצבו (במלחמת שחרור עקובה מדם, שנסיימה בכריחה ובגירוש של מרבית הפלסטינים הילידיים) רוב מוחלט באוכלוסיית הארץ, גיישו זהות עצמאית, תרבות לאומית ושפה עברית (ב-200 שנות ההתיישבות הפרנקית בלבנט חדרו רק 30 מילים ערביות ללטינית של הקולוניאליסטים). ובקרב הפליקט צבאי מתמשך הצליחו לקיים משטר דמוקרטי יציב, וזה העניק זכויות אורח (אמנם במשורה וביד קפוצה) גם למיעוט הלאומי החי בקרבן. זאת חוץ מבשנות הממשל הצבאי, שנותיה הראשונות של מדינה שאך זה נולדה, והיתה חסרת ביטחון וביטחון עצמי לנוכח שכנותיה שלא הכירו בלגיטימיות של קיומה. ההיסטוריון ב"ז קדר כתב במאמר, שכותרתו "המורטיב הצלבני בשיח הפוליטי הישראלי" (כתב העת אל-פייס, 2004), כי "יש מקום למחקר השוואתי של מידת ההזדקקות לאנלוגיות ולקחים היסטוריים בארצות ובתקופות שונות". אנלוגיה טובה מעלה שאלות ומעוררת דיון, והאנלוגיה הצלבנית הציונית היא פריימה שבה

אפשר לבחון גם את ההבדלים בין התנועה הציונית לתנועת ההתנחלות.

ואכן, בשונה מהציונות, המתנחלים האידיאולוגיים דומים מבחינות רבות לצלבנים. ראשית, שתי התנועות העמידו במרכז הפרויקט שלהם את הפרימט הדי (העליונות הדתית). התיאולוגיה קדמה להשקפתם הלאומית, ושילובן יחד יצר תיאולוגיה פוליטית שיעדיה הדתיים והקולוניאליסטיים הושגו באמצעים פוליטיים. הצלבנים הראשונים נענו לקריאתו של האפיפיור אורבנוס השני לשחרר את הקבר הקדוש בירושלם לים מידי הכופרים המוסלמים שהשתלטו עליו – "זה רצון האל" – שהושמעה במועצת קלרמון ב-1095. המתיישבים נעתרו לרובם, צבי יהודה קוק (הרצ"ה), שבייחוד ב"מרכו הרב" ביום העצמאות ב-1967 את אובדן של נחלות הקדומים (שגם עליהן השתלטו מוסלמים). המתנחלים אצו רצו כעבור שלושה שבועות להשיב עטרה ליושנה, והחלו ליישב את גבולות הארץ הגדולה, כמו הצלבנים, בהר ובמבצר, מסוגרים ומבודלים מהילידים. חנן פורת, שנכח בעת נאומו של הרצ"ה קוק, חיבר קודש וחול באומרו כי "אפשר שעוד יישמע שיר המהלך הגדול בו מוביל ריבון העולמים את כולנו בדרך העולה הביתה: עם ישראל כולו לארץ ישראל כולה ובמוקדה ירושלים שלנו – מקדש מלך עיר מלוכה". גם האפיפיור אורבנוס העלה את ירושלים לים לדרגת מה שכינה "טבור העולם", בטוענו שהעיר החשובה ביותר לתולדות נשדדת ושצריך לשיחוח אליה אבריים.

מסד תיאולוגי שכזה נעדר בקרב מייסדי הציונות, המתיישבים הראשונים בפלשתינה (א"י) והישראלים עד 1967. התנועה הציונית והישראליות הראשונה היו חילוניות בעיקרן, ואף הורמים הדתיים השוליים קיבלו את הנחת היסוד שצריך להפריד בין קודש לחול, ושהפרויקט הציוני נעדר יסוד טרנסצנדנטי. בעליונות הדתית אצל הצלבנים אצל המתנחלים בלט היסוד המשיחי. בנאומו המכונן בקלרמון אמר האפיפיור כי המלחמה על ארץ הקודש המבוזה והמחוללת היא מלחמתם של כל הנוצרים: "יהיו נא עתה חיילי המשיח מי אשר עד כה היו שודדים". בחזון אחריית הימים בנצרות האנטי-כריסטוס נכנע לפני המשיח, וזה שב לכונן את מלכות שדי עלי אדמות. אורבנוס מתח ביקורת על מלחמות האצילים המרחיקים נדוד, קרא להם להילחם למען המשיח, שהרי הפרנקים הם "העם הנבחר והאהוב על האל".

אמנם בציונות היה יסוד משיחי, אך בדומה לנביאי התנועות הלאומיות האירופיות בלט אצל מנהיגיה, מהרצל ועד בגין, הממד האוניברסלי, ונוספו עליו יסודות חילוניים ופרגמטיים. ואילו המתנחלים האידיאולוגיים קיבלו את השראתם מהדיאלקטיקה ששרטט הרב אברהם יצחק הכהן (הרא"ה) קוק, שבה הקדוש ברוך הוא הביא את הלאומיות כדי לשמור על הדת, והעניק את התורה לאומה נבחרת. בתפישתו אף בולטת התזה של האנטי-כריסטוס: הפירוש המשיחי הדתי של מדינת ישראל מעניק משמעות לשואה, שהרי כעומק הנפילה השטנית כן גודל הישועה המשיחית. ב'משיחיות הטרמייניסטית' של גוש אמונים חלה רדיקליזציה, וזו באה לידי ביטוי במעבר מ'הכרחיות היסטורית' נוסח הרצ"ה קוק לאקטיביזציה של ההיסטוריה נוסח בנו הרא"ה קוק. דחיקת הקץ התבטאה

בכינוש ארץ ישראל כולה ובהתנחלות בה. הקצנה זו חשפה מעבר מן הממד האוניברסלי, המטפיזיקו-קוסמי של המשיחיות, אל הממד הפרטיקולרי, הלאומי-ישראלי, ממד שעבר הדתה בדמותו של אוונגרד מתנחלי. גישתו האידיאולוגית-משיחית של חיל החלוץ סללה את הדרך לשיקולים פרקטיים של מתיישבים לא אידיאולוגיים, כדוגמת יישובי "חמש דקות מכפר סבא" או ערי החרדים הוולות. מחקרו של הגיאוגרף ההיסטורי רוני אלנבלום הראה כי רבים מהמהגרים בימי הביניים, שבאו בעקבות הגל הראשון של הלוחמים ושל החלוצים הדתיים (הצלבנים), לא באו ללבנט כדי למות בשם האלוהים, אלא כדי לרכוש פיסת קרקע וזולה. בשלב השני, לאחר השלב התיאולוגי וההירואי, היה דחפם של המתיישבים הפרנקים אישי, תועלתני, והוא נועד לשפר את רמת החיים ואת איכות החיים של אירופים פשוטים.

בשונה מהציונות, המתנחלים פעלו מחדף דתי כמו הצלבנים, וכמוהם התיישבו בהר ובמבצר, מסוגרים ומבודלים מן הילידים

בהקמת מדינת ישראל לא היתה התרסה כנענית. הציונות – המסד הרעיוני של המדינה – לא ביקשה לרומם את המקום הפיוזי מעל לאדם, ולקבוע כי רק המקום הילידי, המקומי, ההיסטורי, מגדיר את הזהות הלאומית העברית. שלא כאסכולה הכנענית מבית מדרשו של יונתן רוטש, הציונים דיברו על הקמת מולדת ליהודים בארץ ישראל ועל זיקה בין היהודים שמעבר לים אל המולדת ההיסטורית, אך הם לא הטיפו לשונו לגבולות האבות או לעברת את כל המרחב. לא פלא שהרצ"ה קוק ואהרן אמיר שיתפו פעולה בניסיון להקים מחדש את הקבוצה הכנענית. הציונים לא התנו את עלייתם ארצה בהתיישבות בשכם או בחברון. נהיך הוא, התרבותם ביישובים בשפלת החוף היא סימן מן להתרחקותם מההר, מהגדה ומהבקעה. הם הסתפקו בחלק של ארץ ישראל, והבינו כי שליטה על כל המורדות ההיסטורית תחייב משטר גזעני ולא דמוקרטי, ולכן העדיפו ריאלי-פוליטיק על פני תיאולוגיה פוליטית. המתנחלים נהפכו באופן אירוני ובמהלך דיאלקטי לנכנעים חדשים, עבריים-ילידיים חובשי כיפה. על תופעה זו הצביעו בעבר הוגים דתיים ליברליים, שטענו כי קידוש האדמה של המתנחלים והעדפתם את ארץ ישראל על פני תורת ישראל הם עדות לכנעניותם. גוש אמונים העלה את המקום לדרגת קדושה, את ההתנחלות למיתוס, ואת השיבה לארץ האבות לעיקר העיקרים. מקרים אחדים אכן מעידים על סדר עדיפותם: בעת הוויכוח על מיקום ההתנחלות אלון מורה (קדושים) ניתנה הוראה למתנחלים הפעילים לנסוע בשבת לחווה של אריאל שרון. לפני דיון בבג"ץ שנועד ליום ראשון על מעמדם של בתים חדשים בעפרה, הורה רב ההתנחלות עפרה, הרב אבי גיטר, להאיץ את העברתה בשבת בידי מוסלמים בבחינת "גוי של שבת". ערוץ המתנחלים קרא למאויניו לנסוע בשבת להפגנה נגד יצחק רבין בירושלים.

בצומתי מחלוקת רבים הועדפה הארץ על פני

השבת. בתבנית המשיחית שהציע גוש אמונים קיבל המקום הארצי, הכנעני, מעמד מועדף כל כך, עד שאפשר לכנות את השקפתם "משיחיות כנענית". ההיסטוריון יהושע אריאלי ציין את המגמה שבה תפסה מצוות הגאולה של ארץ ישראל את מקומה של מצוות גאולת העם, והזהיר מפני המשיחיות הטריטוריאליזם של התנועה למען ארץ ישראל השלמה. כבר ב-1968 חשש ישעיהו ליבוביץ ש"המדינה לא תהיה יהודית אלא כנענית", וגרשם שלום הכריז כי "במדינת כנען אני לא מעוניין... מה יעשו הכנענים, והערבים אינם אינדיאנים".

המתנחלים בשטחים הכבושים לא רק דומים במידה רבה לצלבנים מימי הביניים, הם גם הולכים ומגשימים את ההשקפה הכנענית. שינוי סדר העדיפויות של הציונות הדתית מ'תורה, עם, ארץ' ל'ארץ, עם, תורה' מעיד כי המקום הפיוזי בא אצלם במקומו של "המקום" המטאפיזי. גם ה"פוסט-ציונים" החותרים למדינה אורחית מתל אביב ועד הגבול הנוכחי של מדינת ירדן, ממטולה ועד בית לחם, מדינה שבה לא תורגש הלאומיות היהודית, מעדיפים מרחב גיאוגרפי משותף בין ישראלים לפלסטינים. בכך הם מעניקים שיחיים למתנחלים ולגיטימיות לקולוניות היהודיות בלב המרחב הפלסטיני.

עצם ההכרה בארץ הגדולה מעצימה את אקט ההתנחלות. ראשוניות המקום נהפכה אפוא לתכלית משותפת לניאור-כנענים ימניים ודתיים ולניאור-כנענים שמאלנים וחילוניים. שני הזרמים האלה, המנוגדים אך לכאורה, חותרים לישראל גדולה, "צלבנית" ריבוננית, העומדת בסתירה לכוונות היסוד של הישראלים הראשונים. הימין המתנחלי מכאן והשמאל הרדיקלי מכאן רואים בציונות מיקח טעות: הראשונים – על שוויות רה על שלמות הארץ; והאחרונים – על שגירשה את הילידים הפלסטינים. לפיכך, את הארץ האחת, הגדולה, מציעים שני הצדדים בחוקת תיקון לטעות ההיסטורית של המייסדים.

חיל החלוץ הגוש אמוני, שנשא ברמה תיאולוגיה פוליטית משיחית, לא הסתגר בדל"ת אמות של המחנה הדתי, אלא הוביל מדינה שלמה למהלך דרמטי וגורלי ביותר בתולדותיה. מדינת ישראל, שהצליחה לקיים פחות או יותר דמוקרטיה ליברלית וקהילה יהודית חרף פשיה, ולתמרן במגבלות אורחיות (שלא תמיד עמדה בהם) בהתנהלות עם מיעוט לאומי ערבי התופס כחמישית מאוכלוסייתה, עושה עתה את דרכה להיות מדינה אחת ובה שני לאומים נציגים, שלא ידעו יום אחד של שקט במאה השנים האחרונות.

שוחרי הטוב בינינו גורסים כי הפתרון הוא לכור נן מדינה אורחית משותפת, אולם בתמימותם הפוליטית הם מתעלמים מהימין הפוליטי הישראלי ומהמיתנחלים האידיאולוגיים, שלעולם לא יסכימו להעניק אורחות שווה ל-4.6 מיליון פלסטינים בגדה המערבית וברצועת עזה. הכלת הפלסטינים במעמד אורחיות תכונן בוודאות מדינת אפרטהייד יהודית. אפ"שר שהכותרת שהציע עמוס עז, "גם כנענים, גם צלבנים", מיטיבה יותר מכל לאפיין את המלכוד הטרנזיטורית ישראל תנונה בו.